

**ОСНОВНИ ТЕОРЕТИЧНИ КОНЦЕПЦИИ ЗА ПРЕСТЪПНОСТТА С
ФОКУС ВЪРХУ ДЕЦАТА****Деница Светославова Савова***Технически университет - Варна***BASIC THEORETICAL CONCEPTS OF CRIME WITH A FOCUS ON
CHILDREN****Denitsa Svetoslavova Savova***Technical University - Varna***Abstract**

Crime as a phenomenon has been an extremely topical and controversial issue throughout the various stages of society's development. The question of the causes of juvenile delinquency has been the subject of research for many years. The main reason for this stems from the fact that a child's life experience determines his future development as a person. The scientific literature examines the problem from different perspectives and in the context of different theories. Psychological theories focus on early child development and the role of parenting in the education and upbringing of the child. Sociocultural factors and the influence of societal development on criminogenic behaviour are the subject of sociology. Biological science considers the problem in the context of biological and physiological differences. The whole variety of theories and concepts is evidence of the relevance and significance of the crime phenomenon, which necessitates the need to consider the problem in the context of the whole variety of concepts.

Keywords: criminogenic behaviour, juvenile delinquency, theory

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемът за детската престъпност е изключително актуален за България. Редица български автори разглеждат проблема в контекста на различни теории (Манасиева [1], Байрактаров [2], Карагъзов [3]). Разработени са и редица стратегически документа за превенция на престъпността, акцентираща върху превенцията сред деца и младежи. [4]

Данните на НСИ показват, че през 2022 г. общо 8 626 деца и младежи са регистрирани в Детска педагогическа стая, като прави впечатление и факта, че престъпното поведение е силно изявено при младежи на възраст 14-17 г. [5] Данните показват и неравномерното разпределение на водените на отчет в детските пе-

дагогически стаи според статистическите райони и области. В настоящия доклад се прави опит за обобщаване на някои от по-значимите теории в областта на криминогенното поведение с цел да се формулират основни хипотези за по-задълбочено изследване на проблема.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Newburn обобщава, че нивата на престъпност в конкретните общества се разглеждат от криминалистите в контекста на социално-икономическите условия и социалните неравенства.[6] В същото време, проследявайки редица анализи и изследвания, той обобщава, че нарастването на социалното благополучие и очакванията на специалистите за спад на

престъпността не се опровергават. Тези изводи категорично доказват факта, че проблемът за престъпното поведение, рисковете и факторите за неговата поява, е многопластов и изисква изследване в контекста на неговата цялост.

Най-общо, съществуващите теории и концепции в тази област могат да се групират според основните причини за появата на престъпно поведение и да се сведат до два основни рискови фактора – външни условия и вътрешни причини. [10]

Биологичните теории са част от вътрешните рискови фактори, защото по-скоро акцентират върху вътрешните характеристики и се опитват да обяснят причините за появата на престъпно поведение с патологията и темперамента, които определят биологическите и физиологичните различия. Ломброзо [7], Айзенк и Хейр [8] са исторически първите автори, които подкрепят твърдението, че криминалното поведение се дължи на наследствени фактори. В продължение на тези теории изследванията се обогатяват с аргументи и доказателства, че именно наследствените фактори са предпоставка за агресивно поведение, което е инициирано от негативни емоции. В същото време в литературата има и изследвания, които посочват, че биологическите характеристики са индикатор за времевата индивидуална предразположеност към извършване на престъпления, тъй като липсват ясни доказателства, установяващи, че всички индивиди с патологии са с криминални наклонности.

Психологическите теории акцентират върху влиянието на потребностите, теорията на привързаността и ролята на родителството, които до голяма степен формират Аз-концепцията и влияят върху поведението. Тези теории отново акцентират върху вътрешната среда като рисков фактор за появата на отклоняващо се поведение. Тук водещо значение имат всички мотивационно-поведенчески теории, които обясняват вътрешните мотиви, ценности, нагласи за развитие

на антисоциално поведение, провокирани от връзката на индивида с външната среда.

Теорията на привързаността, развита от Джон Боулби [9], постулира, че децата развиват силни емоционални връзки с човека, който се грижи за тях през първата година от живота им. В основата на теорията стои разбирането, че новороденото дете е изключително зависимо от грижата на възрастните. Така наречените от Боулби „вътрешни оперативни модели“ на практика представляват афективни и когнитивни схеми, които генерират поведението спрямо присъствието и способността за откликване на значимите други. Теорията на привързаността има отношение към три ключови въпроса: поддържане на близост, сигурно убежище и сигурна основа, благодарение на които малкото дете се учи да преодолява тревожността. Липсата на тези три компонента безспорно води до формиране на ниско самочувствие, насилническо поведение, както и неспособност за развиване на бъдещи социални връзки. Останалите психологически теории не могат да се разглеждат изолирано от основните изводи по отношение на формирането на Аз-концепцията на детето, тъй като стиловете родителство са изключително важни при оформянето на детето като личност. В тази връзка, изследователите се обединяват върху важността на семейството, неговите функции, установените стилове родителство, тъй като всички отклонения могат да нарушат капацитета на семейството при осигуряването на подкрепа, грижа и адекватни стимули за развитие на детето. В тази връзка, има достатъчно научни доказателства и изследвания, които показват наличието на пряка зависимост между дисфункционалния стил на родителство и отрицателните отклонения в поведението на детето. Това се потвърждава и от обстойно изследване, проведено в България по отношение на връзката между стиловете на родителство и развитие на криминално поведение у децата.[10]

Изследването позволява да се изолират най-важните фактори, които водят до развитие на отклоняващо се поведение при децата. В рамките на изследването се констатира, че децата с противообществени прояви произтичат от семейства, които употребяват алкохол (91,18% от всички изследвани деца), 76,47% от децата изпитват трудности при приспособяването в училищна среда, което е свързано с образователния статус на родителя и образователните му постижения, 58,82 % от децата произтичат от семейства, при които има констатирано физическо насилие и 52,94% от изследваните деца произлизат от семейства на разведени родители[10]. Тези данни ясно доказват наличието на връзка между наличието на криминогенно поведение и родителските модели на поведение. В същото време, съвременното българско семейство може да се дефинира като „рисково семейство“. Статистическите данни ясно посочват, че нараства броят на непълните семейства, липсват и достатъчно количествени и качествени данни, на чиято основа може да се направи извод, че ниският образователен статут на родителите е обвързан с по-голям брой на децата, отглеждани в семейството, както и че социално-икономическият статут на родители е основна предпоставка за развитие на насилие, престъпни прояви на самите родители, negliжиране на детето и други. Статистическите данни в България посочват, че 55% от извършителите на конвенционални престъпления принадлежат към групата на неграмотните лица, от лица в нетрезво състояние се извършват средно 17% от разкритите престъпления. Констатира се, че и процента на лицата, извършили престъпления в състояние на наркотична възбуда, нараства [4].

Всичко това налага необходимост от приоритетно разработване на програми за позитивно и ефективно родителство и пряко акцентира върху възможностите на социалната работа, като инструмент за въздействие в тази област. От друга

страна, проследените дотук теории налагат необходимостта от комплексна превенция на проблема, която по-тясно да обединява работата на образователни, социални и специализирани институции, чиято дейност е насочена към противообществените прояви.

На основата на проследените теоретични концепции може категорично да се заключи, че съществува връзка между изграждането на личността и развитието на криминално поведение.

Външните условия са обект на анализ от социологическите теории. На практика тези теории обвързват конкретните социално-икономически условия в определен етап от развитие на обществото.

Райнер отбелязва, че думите „злодей“ има френски произход и в буквален превод означава селянин, а думата „измамник“ има латински произход и означава „просяк“. [11]. Това разкрива една вековна асоциация, че криминалното поведение и престъпленията са пряко свързани и се влияят от външната среда, характеризираща обществото и обществените отношения, в това число и редица икономически показатели като безработица, бедност, социални неравенства, организация на обществените структури и др. Едновременно с това, обстоятелни изследвания, реализирани през годините в различни страни не показват наличието на пряка връзка между престъпленията и някои от изброените фактори. Основната причина за липсата на категорични доказателства за наличието на връзка е факта, че криминалните прояви са различни. По този начин, по-скоро се установява, че един фактор има по-голямо въздействие върху появата на определено криминогенно поведение. Така например, престъпленията против личността пораждат чувство за обществен страх и несигурност, което е свързано с обществените институции. Ако направим анализ на съществуващите изследвания, то навсякъде ще открием хипотезата, че съществува връзка между икономическата конюнктура (нива на безработица, нисък

икономически статус, ниски нива на доходи и др.) и престъпленията против собствеността. Но ако погледнем резултатите от дългогодишните изследвания, както констатира Rosenfeld и Messner, безспорно кражбите с взлом са характерни за по-ниско доходните домакинства, но ако анализът се обвърже с достигнатото благосъстояние, то се оказва, че на национално ниво кражбите с взлом имат тенденция да нарастват в страни и периоди, в които се наблюдават високи стойности на БВП. [12]

Изброените изследвания още веднъж показват, че престъпленията и криминогенното поведение са въпроси, които трябва да се изследват в своята цялостност и пълнота, като се търсят доказателства за връзката между външните и вътрешните рискове, водещи до развитие на престъпно поведение. Познаването на проблема и задълбоченото изследване може да послужи като надеждна основа за създаване на адекватен модел на превенция, приложим при децата и младежите, чрез който да се работи с лица в риск от извършване на противообществени прояви и престъпления.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Научната литература изобилства от теоретични концепции, опитващи се да обяснят причините, рисковите и условията за формиране на криминогенно поведение. От изброените теории и анализа на реализирани изследвания е очевидно, че отклоненията в поведението на детето никога не са обусловени само от един риск, а по-скоро са следствие от появата на множество рискови фактори. Проблематиката категорично има сериозно отражение както към общественото развитие, така и при формирането на пре-

вантивни инструменти и политики в тази област.

REFERENCE

- [1] Manasieva, Toni Georgieva. From the family to the boarding school, Sofia : Union of Scientists in Bulgaria, 2003. p. 277
- [2] Bayraktarov, Mihail. The antisocial attitude of minors, Sofia : Albatros, 2004 ([Sofia] : Skala). - p. 136.
- [3] Karagyozev, Ivan. Psychological diagnostics of developmental deviations and behaviour of the child and adolescent, 2004 ([Blagoevgrad: Univ. ed. Neofit Rilski]). p.313.
- [4] Crime Prevention Strategy (2021-2030). adopted by Decision No 718 of the Council of Ministers of 05. 10. 2022
- [5] NSI - <https://www.nsi.bg/bg/content/>
- [6] Social disadvantage, crime, and punishment, 2016 Oxford University Press, <http://eprints.lse.ac.uk/68133/>
- [7] R. M. HOLMES and S. T. HOLMES. Profiling Violent Crimes: An Investigative tool Sage Publications (2002), 3rd Edition <https://doi.org/10.1002/jip.37>
- [8] Ramsland, K. Inside the Minds of Serial Killers ABC-CLIO, LLC, 2006
- [9] Bowlby, J. Clinical Application of Attachment Theory. 1998.
- [10] Risk criminogenic and victimogenic factors in children. A study of the sociological, criminological, and psychological characteristics of risks. A study of case law on risk recognition, assessment, and management. Sofia 2010-2011, p. 93
- [11] Reiner, R. (2007) Political economy, crime, and criminal justice, in Maguire, M., Morgan, R. and Reiner, R.(eds) Oxford Handbook of Criminology, 4th Edition, Oxford: Oxford University
- [12] Messner, S.; Rosenfeld, R. (2009). Institutional Anomie Theory: A Macro-sociological Explanation of Crime. In: Handbook on Crime and Deviance. Handbooks of Sociology and Social Research, Part 2, SpringerLink, S. 209-224.